

УДК 128.3-051

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v052.2024.20>

С. Т. Репетій

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6946-0142>

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри практичної психології

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

РОЗВИТОК ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА СТВОРЕННЯ НООСФЕРНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Війна, що відбувається в нашій країні, а, також глобальні руйнівні процеси на всій Землі: пожежі, повені, екологічні катастрофи – забруднення атмосфери та природи – торкаються (безпосередньо або опосередковано) всіх жителів планети. Дякуючи сучасним різним засобам інформації майже всі люди беруть участь у всьому, що відбувається. Це підтверджує думку В. Вернадського про те, що людство є єдиним цілим: «Людство єдине, і, хоча в переважній масі це усвідомлюється, але ця єдність проявляється формами життя, які фактично її поглиблюють і зміцнюють непомітно для людини стихійно, в результаті несвідомого до неї устремління. Життя людства, при всій його різноманітності, стало неподільним, єдиним. Подія, що відбулася в глухому куточку будь-якої точки будь-якого континенту чи океану, відбивається і має наслідки – великі і малі – в ряді інших місць, всюди на поверхні Землі» [1].

Постановка проблеми. Як і кожна жива сутність, людина живе і розвивається у біосфері. Однак людина відрізняється від усього живого, що має тіло і душу наявністю ще однієї складової – духу. Ця складова робить людину творцем Всесвіту.

Проблема пізнання людини, її складових займала центральне місце ще у стародавній філософії. Однією із головних вона є і в сучасних наукових дослідженнях. Особливо філософів цікавить феномен духу. Як зазначає С. Кримський, філософська категорія дух є наскрізною проблемою усієї історії філософії [9, с. 177].

Метою статті є дослідження розвитку та впливу духовності особистості на створення ноосферної цивілізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Починаючи з учіння античного філософа Аристотеля (384 р. до н.е. – 322 р. до н.е.) дух людини у філософії трактується як нус, тобто розум.

Представник римського стоїцизму Л. Сенека (04 р. – 65 р.) вважав, що розум людини – це ні що інше, як частина Божественного духу, що занурена в тіло людини. А людство, на думку філософа, є частинами єдиного Вселенського організму [8].

Та найбільшої уваги сутності духовності приділено у філософії середньовіччя. У цей період майже по всій Європі стверджується християнство, основні принципи вчення якого стають базисними для філософії. Теологія посіла найвище місце в ієрархії знань. Бог розглядається як абсолютне трансцендентне начало, найвища істота, єдина першопричина, з якої походить усе буття. У середньовічній філософії, на відміну від античності, де людина вважалась частиною природи, космосу, вона перейшла на більш високий рівень і розглядається у контексті Бога, оскільки у Книзі буття, Біблії, зазначається: «І створив Бог людину за своїм образом, за образом Божим створив її» [1:27]. Отже, людина почала розглядатись як вінець творіння, що має божественне начало: «Я сказав: ви боги» [Ів. 10:34].

Грецький філософ А. Ориген (біля 185 р. – біля 254 р.) визначає складові модуси людини: дух, душа і тіло. Дух розглядається як дар Божий, що займає найвищу частину людини. Душа має два види спрямування: до світла та до тьми, вона постійно стає перед вибором добра і зла. Душа наділена свободою вибору: спрямувати своє життя до Бога і тим отримати спасіння, чи загинути, поглинаючись у гріхи. Учений доводить, що людина від народження має свободу вибору. Роздвоєння душі можна розглядати як її хворобу. Вилікувати та спасти її можна за допомогою Божого дару – духу [8]. А. Ориген так міркував відносно кожної окремої людини.

Сьогодні, коли доведено, що розвиток людини відбувається в соціумі і, відповідно, спостерігається взаємовплив якостей суспільства та індивіда, постає відповідальність кожного суб'єкта за власні думки та вчинки.

В. Вернадський з цього приводу так зазначає: «Людина вперше реально зрозуміла, що вона житель планети і може – повинна – мислити і діяти в новому аспекті, не тільки в аспекті окремої особистості, сім'ї або роду, держав або їх союзів, але і в планетарному аспекті. Її існування є її функція. Вона несе її із собою усюди. І вона її неминуче, закономірно, безупинно змінює.» [1].

Ще на початку ХХ сторіччя французькі вчені Е. Леруа та Тейяр де Шарден зробили висновок, що під дією людського розуму біосфера перетворюється у нову якість – ноосферу. В. Вернадський більш глибоко дослідив це явище і зазначив, що людина проявляється як небувала сила, що може

бути творцем ноосфери, яка уявляє собою всю «галузь людської культури та проявлення людської думки» [1].

Ця ідея є актуальною і в науці сьогодення. Вітчизняні вчені розглядають ідею створення та розвитку ноосферної цивілізації.

Виклад основного матеріалу. Ноосферна цивілізація – це нова якість діяльності та життя людства на засадах гармонійних відносин з природою, гуманістичних наукових, духовно-культурних і технологічних інновацій, консенсусу і всесвітньої консолідації задля подолання глобальних проблем і війн в ім'я гідного розвитку й самореалізації людини. Така цивілізація означає більшу цілісність людства, яке сьогодні поділене на цивілізаційні світи, що часто-густо перебувають у стані протистояння. І це не просто більша кількість цілісності, яку ми могли б визначити як планетарну цілісність, це нова якість цілісності – гуманістична цілісність. Очевидно, що перший крок до такої цілісності – в подоланні проблем війн і голоду, про що писав ще В. Вернадський. Другим кроком може стати реальна, а не декларована консолідована позиція світу щодо вирішення екологічних проблем. Третім кроком стає подолання бідності у світі та створення умов для гідної освіти й креативної самореалізації будь-якої [5].

Вчені вважають, що для виконання цього надскладного завдання, зокрема перших кроків на теренах нашої країни потрібна консолідація українського суспільства і передусім інтелектуалів цього суспільства [5].

На думку С. Крилової для створення та розвитку ноосферної цивілізації необхідно приділити увагу глибинній світоглядній трансформації – трансформації свідомості, а вже на цій основі – трансформації відносин між особистостями, країнами, цивілізаціями та цивілізаційними світами на засадах толерантності, діалогу й партнерства [3].

Потрібно зазначити, що світогляд – це компонент духовності людини, фундаментом якого є свідомість. Ми згодні з думкою С. Крилової і констатуємо, що для створення ноосферної цивілізації потрібно, щоб людство розвивало свою духовність, зародки якої, за словами Г. Сковороди, є у кожній людини від народження.

На думку Н. Хамітова, свідомість – це спрямована розумова активність, що відображає і трансформує буття [10, с. 304]. Водночас, вчений зазначає, що свідомість може бути спрямована як на зовнішній світ, так і на самого себе, постаючи самосвідомістю. За Е. Помиткіним, духовний рівень свідомості людини характеризується розумінням того, що Всесвіт – єдиний організм, а Земля – його невід'ємна частина [6]. Отже, рівень духовної самосвідомості особистості характеризується усвідомленням себе та інших єдиними клітинами Всесвіту.

Таким чином, пізнаючи себе, свої внутрішні негативні якості, особистість, яка досягла розуміння духовної самосвідомості, трансформує їх, що впливає на взаємостосунки, поведінкові акти та на якість ноосфери.

Досягти розуміння духовної самосвідомості має особистість, яка усвідомлено вибрала шлях духовного вдосконалення і має, на думку С. Крилової, особистісний світогляд. Характеризуючи таку особистість вчена зазначає: «...особистість – це глибинна реальність внутрішнього світу людини, яка характеризується унікальністю та відкритістю, що реалізуються в самопізнанні, самотворенні й проявляються у вчинках, відносинах або артефактах культури» [2, с. 111]. Показником особистісного світогляду є глибокий аналіз свого існування, місця в суспільстві. На думку Н.Хамітова особистісний світогляд означає постійне самопізнання, погляд всередину себе, пильну увагу до динаміки розвитку внутрішнього світу [10].

Як зазначали давньогрецькі філософи – для того, щоб змінити світ потрібно змінити себе. Таким чином, удосконалюючи свої внутрішні якості, людина змінює якісний стан ноосфери, що має вплив на розвиток цивілізації.

Та для духовного зростання розвитку духовної самосвідомості недостатньо. Необхідно розвивати й інші компоненти духовності.

Спілкування є духовною потребою кожної особистості як представника суспільства. Як соціальне явище спілкування охоплює всі сфери буття і діяльності людини. У результаті взаємодії і спілкування людина стає особистістю. Духовне спілкування передбачає ставлення до кожного і себе як до частин єдиного організму. Таке ставлення сприяє розвитку духовного єднання з Іншим. Об'єднуючою силою, яка лежить в основі духовного спілкування, є неумовлена любов [7].

Рівень розвитку духовності особистості зазначає її ціннісна орієнтація. Цінності відіграють важливу роль як у житті окремої людини, так і в житті суспільства. Сформована ієрархія ціннісної орієнтації людини є основою для прийняття рішень і її поведінки.

На думку В. Малахова, сенс існування людини суттєво пов'язаний із обраними нею цінностями. Ціннісна орієнтація, підкреслює вчений, дає відповідь на запитання «Заради чого» діє людина, чому вона присвячує свою діяльність. Учений зазначає, що існують два типи цінностей: цінності, сенс яких визначається наявними потребами й інтересами людини, та цінності, які навпаки – надають смислу існуванню самої людини [4].

У філософії традиційно цінності поділяються на матеріальні (економічні, технічні, вітальні) та духовні (релігійні, моральні, естетичні, правові, філософські, політичні), які взаємопов'язані і гарантують існування людини як цілісної духовно-тілесної істоти.

Сенсом існування людини як такої є її потреба у духовних цінностях, підпорядкування їм свого життя. Показником рівня розвитку духовності особистості є здатність орієнтуватися на вищі універсальні цінності: Краси, Добра, Істини.

Щоб наблизитись до абсолютної цінності – вищої Сутності, на думку Е. Помиткіна, потрібно спиратись на систему трансцендентальних цінностей, а саме, Віру, Надію, Любов, і спрямованість на реалізацію ідеалів Краси, Добра та Істини в повсякденному житті [6].

Наступним компонентом духовності ми визначили риси характеру.

Виходячи з концепції Е. Помиткіна вважаємо, що кожна людина, яка усвідомлює в собі духовне «Я», має бути цілеспрямованою, творчою, оригінальною, порядною, високоморальною, доброзичливою, мати відповідні риси характеру, які проявляються у діяльності, ставленні до оточуючих, способах дії [7].

Значущим у розвитку духовності є її креативний компонент. Людська сутність проявляється лише в творчості, а самовдосконалення є життєвим завданням людства.

У філософії креативність розглядається як вроджена здатність до творчості, яка розвиваючись, сприяє самотворенню особистості, забезпечує розвиток її творчої життєдіяльності і впливає на розвиток Всесвіту.

Аналіз досліджень зарубіжних та вітчизняних авторів дозволяє зробити висновок, що креативність є сукупністю особистісних якостей людини, які сприяють її саморозкриттю, самореалізації, у контексті нашого дослідження – духовному самовдосконаленню.

В основі креативності лежить нестандартне творче мислення. Для розвитку духовної креативності особистості, на нашу думку, потрібне поєднання духовного і логічного мислення, яке дозволяє голограмно бачити причинно-наслідкові зв'язки різних ситуацій, розуміти дуальність світу. Причина будь-якої ситуації знаходиться у духовному вимірі, у фізичному – її наслідок. Вирішення проблеми, прийняття рішення з урахуванням означеної думки сприяє духовному самопізнанню, самотворенню, самовдосконаленню особистості і, як наслідок, продуктивній творчій життєдіяльності [7].

У процесі усвідомленої життєдіяльності, постійному самовдосконаленні людина набуває духовний досвід. Досвід як філософська категорія – це цілісність і універсальність людської діяльності, що фіксує єдність знань, навичок, почуттів, волі.

У вузькому значенні досвід розглядається як засноване на практиці чуттєво-емпіричне пізнання дійсності, у широкому – єдність умінь і знань.

І. Кант у результаті дослідження даної проблеми в праці «Критика чистого розуму» зазначає, що досвід – це головний продукт людського розуму. Водночас, сам досвід є результатом діяльності духу, що передбачає «форми розуму», які лише сприяють виникненню досвіду.

Як зазначає Н. Шевченко, новий досвід може здобуватися шляхом переосмислення стереотипів наявного досвіду [11, с. 9].

Зазначимо, що досвід людини відкладається у свідомості і успадковується генетично. Через досвід в особистості виробляється первинна неусвідомлена реакція на ситуацію, в якій вона усвідомлює і вирішує завдання. Духовний досвід у даному випадку є механізмом стабілізації, який зберігає процес діяльності особистості, її спрямованість, внутрішню гармонію і гармонійні взаємовідносини у суспільстві. Так, накопичений досвід з духовного самовдосконалення стає фіксованою установкою і непомітно для самої особистості впливає на її життєві позиції [7].

Висновки. Особистість, яка усвідомлено проживає своє життя, пізнає, сприймає дійсність з позиції відчуття себе та іншого клітинами Всесвітнього організму, а всього сутнього – як причетності до нього. Таке сприйняття сприяє розвитку морально-духовної рефлексії, спрямованості на реалізацію ідеалів Краси, Добра та Істини у повсякденному житті, духовному самопізнанню, самотворенню, самовдосконаленню, творчому підходу до професійної діяльності, розвитку необумовленої любові, що сприяє удосконаленню ноосфери та надає можливість створення ноосферної цивілізації. Подальші розвідки можна спрямувати на дослідження розвитку усвідомленої духовної життєдіяльності людини.

Література

1. Вернадський В.І. Філософські думки натураліста. URL: <https://stud.com.ua>
2. Крилова С. А. Краса людини в життєвих практиках культури. Досвід соціальної та культурної метаантропології і андрогін-аналізу: монографія. Київ : КНТ, 2020. 563 с.
3. Крилова С.А. Соціальна метаантропологія як методологія дослідження краси у суспільному бутті. *Нова парадигма: журнал наук. праць*. Вип. 104. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. С. 92–103.
4. Малахов В. А. Етика : курс лекцій : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Либідь, 2001. 384 с.
5. Пирожков С., Хамітов Н. Цивілізаційна суб'єктність України : від потенцій до нового світогляду і буття людини. Проект «Наукова книга» Київ • Наукова думка • 2020. 256с. URL: https://cgo.org.ua/uploads/Monogr_Pyrozhkov
6. Помиткін Е. О. Идеали красоты, Добра та Істини у розвитку духовності майбутнього професіонала. Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. праць. [гол.ред. Сисоева С. О.] Київ : ЕКМО, 2003. С. 267–277.

7. Репетій С.Т. Духовний розвиток особистості майбутнього фахівця: навчально-методичний посібник. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. 170 с.

8. Репетій С. Духовність як філософсько-антропологічна проблема в історії західної філософії епохи середньовіччя. *Вісник Львівського університету: філософсько-політичні студії*. Львів : «Гельветика», 2022. Вип. 42. URL: <http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/uk/2022-42>

9. Філософський енциклопедичний словник / під редакцією В. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002. 472 с.

10. Філософія науки і культури: словник. За редакцією Н.Хамітова. Київ : КНТ, 2024. 437с.

11. Шевченко Н.Ф. Формування професійної свідомості практичних психологів у системі вищої освіти: автореф. Дис. на здобуття наук. ступ. д-ра психол. наук: 19.00.07 Ін-т психології ім. Г. С.Костюка АПН України. Київ, 2006. 32 с. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2006/06snfsvo.zip>,

Анотація

Репетій С. Т. Розвиток духовності особистості як необхідна умова створення ноосферної цивілізації. – Стаття.

У статті розглядаються підходи до розвитку духовності особистості як умови створення ноосферної цивілізації. Проаналізовано ідеї вітчизняних учених щодо ноосферної цивілізації. Вчені розглядають її як нову якість діяльності та життя людства на засадах гармонійних відносин з природою, гуманістичних наукових, духовно-культурних і технологічних інновацій, консенсусу і всесвітньої консолідації задля подолання глобальних проблем і війн в ім'я гідного розвитку й самореалізації людини.

Зазначено, що високодуховною особистістю вважається та, яка розуміє, що все людство є єдиними частинками Всесвіту, усвідомлено стала на шлях духовного удосконалення і буде своєю життєдіяльністю з позиції співпраці, а не суперництва.

Розглянуто питання розвитку свідомості, духовної самосвідомості. Визначено, що змістом духовної свідомості є розуміння того, що Всесвіт – єдиний організм, а Земля – його невід'ємна частина, і, відповідно, кожна людина є частиною Всесвіту.

Ставлення до себе визначається рівнем розвитку самосвідомості, наявності адекватної самооцінки.

Проаналізовано компонент духовності – духовне спілкування, яке на всіх рівнях і у видах передбачає ставлення до кожного і себе як до частин єдиного організму, а до тваринного і рослинного світу – як причетності до цього організму. Таке ставлення сприяє розвитку духовного єднання з Іншим. Об'єднуючою силою, яка лежить в основі духовного спілкування, є необумовлена любов.

Звернено увагу на ціннісну орієнтацію особистості, яка є показником розвитку рівня духовності.

У філософії традиційно цінності поділяються на матеріальні (економічні, технічні, вітальні) та духовні (релігійні, моральні, естетичні, правові, філософські, політичні), які взаємопов'язані і гарантують існування людини як цілісної духовно-тілесної істоти.

Розглянуто розвиток креативного компонента духовності особистості. Аналіз досліджень зарубіжних та вітчизняних авторів дозволяє зробити висновок, що кре-

ативність є сукупністю особистісних якостей людини, які сприяють її саморозкриттю, самореалізації, у контексті нашого дослідження – духовному самовдосконаленню, що сприяє розвитку ноосферної цивілізації.

Ключові слова: ноосфера, духовність, ноосферна цивілізація, самосвідомість, духовна самосвідомість, духовна креативність, ціннісні орієнтації.

Summary

Repetii S. T. Development of the spirituality of the individual as a necessary condition for the creation of a noospheric civilization. – Article.

The article considers approaches to the development of individual spirituality as a condition for the creation of a noospheric civilization. The ideas of domestic scientists regarding noospheric civilization are analyzed. Scientists consider it as a new quality of activity and life of humanity based on harmonious relations with nature, humanistic scientific, spiritual, cultural and technological innovations, consensus and global consolidation to overcome global problems and wars in the name of decent human development and self-realization.

It is noted that a highly spiritual person is considered to be one who understands that all of humanity is a single part of the Universe, has consciously embarked on the path of spiritual improvement, and builds his or her life from a position of cooperation, not competition.

The issue of the development of consciousness, spiritual self-awareness is considered. It is determined that the content of spiritual consciousness is the understanding that the Universe is a single organism, and the Earth is its integral part, and, accordingly, every person is a part of the Universe.

The attitude towards oneself is determined by the level of development of self-awareness, the presence of adequate self-esteem.

The component of spirituality is analyzed – spiritual communication, which at all levels and in all species implies an attitude towards everyone and oneself as parts of a single organism, and towards the animal and plant world as a part of this organism. Such an attitude contributes to the development of spiritual unity with the Other.

The unifying force underlying spiritual communication is unconditional love.

Attention is paid to the value orientation of the individual, which is an indicator of the development of the level of spirituality.

In philosophy, values are traditionally divided into material (economic, technical, vital) and spiritual (religious, moral, aesthetic, legal, philosophical, political), which are interconnected and guarantee the existence of a person as a holistic spiritual and bodily being.

The development of the creative component of the spirituality of the individual is considered. Analysis of research by foreign and domestic authors allows us to conclude that creativity is a set of personal qualities of a person, which contribute to its self-disclosure, self-realization, in the context of our research – spiritual self-improvement, which contributes to the development of noospheric civilization.

Key words: noosphere, spirituality, noospheric civilization, self-awareness, spiritual self-awareness, spiritual creativity, value orientations.